

ПЕДАГОГІЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Педагогіка
школи

Освітня — елітна частина суспільства, її інтелектуальний потенціал. Вони складають основну категорію користувачів бібліотек галузі освіти, невід'ємною складовою яких є педагогічні бібліотеки України. Педагогічні бібліотеки сьогодні — це спеціальні книгозбірні, які входять до освітнянської мережі, особливістю яких є забезпечення інформаційних потреб тих, хто досліджує, організовує та здійснює педагогічний процес, а також тих, хто професійно готується до цієї діяльності. *Вивчення і забезпечення інформаційних потреб освітян — одне з головних завдань даних бібліотек.*

Книга і бібліотека — пріоритетні помічники вчителя на всіх етапах його діяльності. В. Сухомлинський, називаючи учительську професію людинознавством, спонукав вчителя до постійного *спілкування з книгою*, яка є *тим джерелом, що живить*. Визначні українські педагоги (М. Драгоманов, Б. Грінченко, С. Сірополько, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) в своїх працях завжди наголошували на важливості книги як невід'ємного чинника освітньо-пізнавального розвитку вчителя.

Дослідження історії становлення і розвитку вчи-

тельських і педагогічних бібліотек України другої половини XIX та XX століть сьогодні не тільки збагачують теорію бібліотекознавства, а й дають обґрунтовані підстави щодо вдосконалення діяльності сучасної вітчизняної системи бібліотек галузі освіти, більш чіткого визначення їх основних напрямів, подальшого їх розвитку як механізму інформаційного забезпечення педагогічної науки і практики, а отже прогресивному розвитку національної системи освіти і входження її завдяки сучасним телекомунікаційним технологіям у соціокультурний простір світової цивілізації.

Розбудова педагогічних бібліотек, *перетворення їх в сучасні бібліотечно-інформаційні центри* — це не тільки проблема влади, а й *наша спільна справа, в першу чергу керівників освітнянських установ*, бібліотечних працівників. Знайомство з історією даних бібліотек додасть розуміння значущості даного питання, можливість творчо застосувати набутий історичний досвід, висвітлить механізми залучення до розбудови даних бібліотек громадської та приватної ініціативи, меценатство,

**Павла
РОГОВА**

Директор
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України

Нова
рубрика
у нашому
журналі

Директор школи, дітяю, гімназії № 1 2003

благодійників. *Як результат підвищиться фаховий рівень освітян, буде надана їм можливість добувати знання, як у традиційному так і електронному режимі*, виховувати в собі якості сучасного кваліфікованого вчителя, якого чекає нова Україна, пізнавати кращий педагогічний досвід, як вітчизняний так і зарубіжний, що набуло людство за всю історію свого існування.

ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ І ЗАПОЧАТКУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ БІБЛІОТЕК

У реформуванні сучасної системи освіти неабияку роль мають відігравати бібліотеки, зокрема педагогічні. Нагромаджені ними протягом століть багатства людського досвіду, творчої думки та знань становлять той неоціненний ресурс, який нині називають інформаційним. *Пропонуємо маловідомі сторінки історії педагогічних бібліотек України.*

Складні суспільно-політичні умови в Російській імперії в 60–70-х роках XIX ст. (криза феодально-кріпосницької системи, поразка в Кримській війні (1854–1856), пожвавлення визвольного руху, гостра потреба в освічених кадрах у державі) змусили царський уряд у цей період провести глобальні реформи: скасувати кріпацтво, здійснити судову реформу, прийняти положення про земства та ін. Значне місце серед цих змін посіли реформи в сфері освіти, які зачепили майже всі ланки шкільництва.

Завдяки новим реформам у Росії, в т.ч. й на українських землях, була закладена загальна система освіти, яка охоплювала всі верстви населення. Відкривалися нові парафіяльні та повітові училища, збільшувалась мережа гімназій, ліцеїв, інститутів, університетів, була започаткована професійно-технічна освіта, якісно змінився зміст освіти. За цих умов гостро постало питання щодо забезпе-

чення навчальних закладів освітянськими кадрами. До 50-х років XIX ст. в Російській державі підготовкою педагогічних кадрів займалися педагогічні інститути, які діяли при університетах, але через невелику кількість набору студентів, а надалі випускників (у 1828 р. випустилось **260** учителів, у 1850 р. – **200**), потреба в учителях була велика.

Передова громадськість Російської держави добре усвідомлювала значення позашкільної освіти, вбачаючи в цьому прямий зв'язок із подальшими демократичними, соціальними та культурними перетвореннями, метою яких було сприяння просвіті простого народу, відродженню національної мови, літератури тощо.

Якщо на початок 90-х років XIX ст. в Російській державі, в т.ч. й на українських землях, діяло близько 20 просвітницьких товариств, то на кінець століття їх уже налічувалося майже 200¹. Діяльність цих об'єднань була віхою в розвитку національної культури, освіти й педагогіки.

Одним з перших громадських об'єднань в Україні було *Харківське товариство поширення грамотності в народі (1869–1920)*. Пізніше з'явилося Одеське слов'янське товариство (1879), Київське товариство сприяння початковій освіті (1882), Київське товариство грамотності (1886), «Літературно-артистичне товариство» (1895) та ін. Недаремно цей період у розвитку української освіти й культури називають ренесансним. Членами товариств грамотності були впливові державні мужі, діячі освіти, науки й культури: у Харкові – М. Бекетов, М. Сумцов, Д. Багалій, Х. Алчевська, до 1902 р. – С. Русова, Л. Хавкіна та ін.; у Києві – Т. Лубенець, В. Науменко, О. Русов, Леся Українка, Олена Пчілка та ін.

Головою Харківського товариства

¹ Див. Очерки истории и школы педагогической мысли народов СССР: Ті пол. XIX ст. – М., 1976. – С. 273.

було призначено професора Харківського університету М. Бекетова. Першим головою Київського Товариства був губернатор міста С. Гудим-Левкович, потім В. Науменко – відомий педагог, просвітитель, надалі заступник голови Центральної Ради (1917), міністр народної освіти (1918). У кожному з цих товариств діяло близько 20 підрозділів: лекційний, видавничий, санітарний, шкільний, народних читань, театральний та ін. *Найбільшу увагу члени товариств приділяли поширенню грамотності серед найширших верств населення, відкриттю бібліотек – шкільних, громадських, учительських, комплектуванню їхніх фондів, випуску популярної літератури, зокрема творів українських письменників, наданню допомоги з питань освіти.* Саме в структурі Харківського та Київського товариств для задоволення фахових потреб учителів було засновано перші спеціальні педагогічні бібліотеки «Зібрання посібників», як структурний підрозділ довідково-педагогічного комітету товариств. Пізніше, у 1912 р. в Харківському товаристві комітет дістав назву довідково-педагогічної комісії, основні завдання якої були чітко окреслені в її інструкції² Довідково-педагогічний комітет Харківського товариства, головою якої був І.П. Білоконський, розпочав свою діяльність у березні 1900 р. з організації педагогічної бібліотеки, бо для надання кваліфікованих довідок потрібні були довідники, книги, журнали, збірки законів з народної освіти. На 1 січня 1901 р. фонд бібліотеки становив **1900** томів, а в 1901 р. до нього надійшло ще **590** книг, у т.ч. й журнали: «Вестник воспитания», «Русская школа», «На помощь матерям», «Образование» та ін.

² Див.: Отчет о деятельности справочно-педагогической комиссии // Отчет о деятельности Харьковского общества распространения в народе грамотности за 1914 год. – Х., 1918. – С. 18-19) затвердженій на загальних зборах ХТТ (1912 р. 26 травня.

Однією з важливих форм пропагування своєї діяльності довідково-педагогічний комітет вважав участь у виставках як всеросійського, так і місцевого значення. У 1902 р. він брав участь у першій виставці з народної освіти, що проходила в Курську, в сільськогосподарській виставці Харківського повітового земства в павільйоні народної освіти, в 1903р. – у Петербурзькій виставці з технічної та професійної освіти та виставці Північного краю, що відбулася в м. Ярославлі. З виставок члени комітету привозили нові книги, статистичні збірники, пожертвовані відвідувачами у фонд педагогічної бібліотеки.

Бібліотека вважала своїм обов'язком влаштовувати на вчительських земських курсах книжкові виставки, де демонструвались педагогічні книги й журнали, довідкові видання, звіти Харківського губернського земства з народної освіти тощо. У перервах між лекціями вчителі знайомилися з літературою. Найбільшою увагою користувалися книги з питань психології, педагогіки й методики різних предметів, у т. ч. журнали «Русская школа», «Вестник образования» та ін.

Після закриття Харківського товариства (1920) фонди його бібліотеки та інших бібліотек земств, округів Харківської губернії було об'єднано в Центральну бібліотеку народної освіти м. Харкова, яка пізніше, в 1926 р., стала структурним підрозділом новоствореного Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП).

З 1934 р., коли Інститут переїхав до Києва, починають активно зростати фонди його педагогічної бібліотеки. Якщо в 1916 р. фонд становив **8549** книг, то на 01.01.1999 р. – близько **400 тис.** примірників.

На рахунку довідково-педагогічного комітету Харківського товариства грамотності була ще одна досить важлива справа – відкриття в 1902 р. шкільного пересувного музею.

Перші 703 експонати (картини з

Шановні читачі, а про що Вам було б цікаво дізнатись — пишіть нам на адресу редакції

природознавства, карти з географії, опудала птахів, гербарії) в дарунок музею надіслали школи Харківського товариства, 438 предметів пожертвували приватні особи, а ще 369 експонатів музей купив на власні кошти. Після проведення систематизації експонатів музею, розпочалося обслуговування шкіл, народних училищ міст і повітів. Для абонентів установлювалася плата за користування наочним приладдям у мінімальних розмірах. Незважаючи на труднощі існування, музей активно допомагав навчальним закладам. Так, у 1907 р. видача його експонатів збільшилася від 207 до 7927. Після цього (з 1907 по 1916 р.) кількість виданих з фонду музею експонатів протягом наступних років залишалася майже без зміни.

І педагогічна бібліотека, і музей намагалися комплектувати фонди новими надходженнями. Закупувалося найкраще унаочнення, що виготовлялося в Росії.

За 50 років діяльності Харківське товариство грамотності досягло своєї мети: його педагогічним досвідом користувалася вся країна, до його думок прислухалися навіть у Міністерстві народної освіти. Довідково-педагогічне бюро, педагогічна бібліотека, музей наочних посібників надавали безкоштовні консультації, координували й активізували діяльність найрізноманітніших товариств і організацій, що займалися проблемами освітньої та куль-

турно-просвітницької роботи серед народу в масштабах не лише Харківської губернії та України, а й усєї Російської імперії.

Вчителі шкіл Харківського товариства грамотності за підтримки діячів шкільного педагогічного комітету першими в місті та губернії почали впроваджувати найпереводіші методи початкового навчання, зокрема метод барона Корфа, навчання читання звуковим методом, навчання арифметики за методом Грубе та ін. Члени Харківського товариства розробляли власні методики викладання предметів, які передбачалося ввести до чотирикласних початкових училищ (природознавство, історія, креслення, малювання). Завдяки педагогічній бібліотеці й музею наочних посібників учителі задовольняли свої фахові потреби, підвищували професійну майстерність.

Одним із значних досягнень Харківського товариства грамотності стало відкриття Народного дому, який невдовзі, спираючись на досвід уже існуючих таких закладів, став одним з кращих і відомих не тільки в Україні, а й за її межами. В ньому зосередились як традиційні культурно-освітні установи (бібліотека, лекційна аудиторія, аудиторія народних читань, театр, чайна, їдальня), так і нові (крамниця для продажу дешевих книг, школа крою та шиття, дитячий майданчик, садочок тощо).

Про Київське товариство грамотності читайте у наступному числі журналу